

Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi

Effect on The Public Administration of General Election System Implemented in Turkey Between 1950 and 2002

Ayşe ERKMEN*

Öz

Bu çalışma 1950-2002 yılları arasında yapılan genel seçimlerde uygulanan seçim sistemlerinin seçim sonuçlarına etkisini ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. Yapılan çalışmada 1950-2002 yılları arasında yapılan genel seçimlerde uygulanan seçim sistemlerinin halk iradesine etkisi araştırılmıştır. 1950-1960 arasında yapılan genel seçimlerde uygulanan seçim sisteminde yönetimde istikrara önem verildiği sonucuna varılmıştır. 1960-1980 arasında gerçekleştirilen genel seçimlerde 1960 öncesi yaşanan siyasi olaylara tepki olarak temsilde adalete önem verildiği görülmüştür. Aynı şekilde 1980 sonrası yapılan genel seçimlerde 1980 öncesi yaşanan siyasi olumsuzluklara tepki olarak yönetimde istikrar amaçlı seçim sisteminin uygulandığı tespit edilmiştir. Seçimlerde uygulanan seçim sistemleri temsilde adalet ya da yönetimde istikrar açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genel seçim, Seçim sistemi, Seçim kanunu

Abstract

This study was carried out with the aim of showing the effect of the election systems applied in the general elections held between 1950-2002. In this study, the effects of the electoral systems applied in the general elections held between 1950-2002 on popular sovereignty were investigated. It was seen that the election laws applied in the general elections between 1950-1960 gave importance to the stability of the governance. In the general elections held between 1960 and 1980, justice of representation was given importance in response to the pre-1960 political events. Likewise, in the general elections held after 1980, it was determined that the election law for stability in the administration was accepted in response to the political negatives before 1980. The electoral systems applied in elections are seen as important in terms of justice and stability in representation.

Keywords: General election, Electoral system, Election law

Giriş

Avrupa ülkelerinde 14 ve 15. yüzyıllarda başlayan seçim ve siyasi temsil kavramlarının tartışmaları Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır (Öztekin, 2003, s.181). 1876 yılında parlamenter sisteme geçilmesi sonrası 1877 yılında yapılan iki genel seçim Talimat-ı Muvvakkat adı ile hazırlanan geçici bir düzenleme ile yapılmıştır. Bu düzenleme ile iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiş ve söz konusu genel seçimlerde bu sistem uygulanmıştır. 1908 yılında kabul edilen İntihabı Mebusan Kanun-u Muvakkati adlı milletvekili seçim kanunu ile de iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. 1908’de kabul edilen bu kanun 1942 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Söz konusu kanun Osmanlı döneminde 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan genel seçimlerde uygulanmıştır Aynı kanun Cumhuriyet’in ilanı sonrası yapılan 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1939 genel seçimlerinde üzerinde bazı değişiklikler yapılarak uygulanmış ancak iki dereceli seçim sisteminde bir değişiklik olmamıştır. İki dereceli seçim sistemi ile halk doğrudan milletvekillerini seçmediği için temsilde adaletin tam sağlandığı söylenemez. Halkın seçtiği vekiller millet vekillerini seçtiği, halk doğrudan temsilcilerini seçmediği için halk iradesi meclise tam yansımamıştır. Bu duruma 1946 yılında tek dereceli seçim sistemine geçilerek son evrilmiştir.

1942 yılında kabul edilen 4320 sayılı mebus seçimi kanunu (Tuncer, 2002, s. 22) ile iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. Bu kanun Cumhuriyet tarihinin ilk seçim kanunudur. Bu seçimde de iki dereceli seçim sistemi uygulandığı için temsilde adaletin tam olarak sağlanmadığı görülmektedir.

* Öğr. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, aerkmen@gantep.edu.tr

1920 yılında ise o döneme özel bir seçim sistemi uygulanmıştır. 1920’de Temsil Heyeti 12 maddelik bir genelge yayınlamış ve seçimler bu genelgeye göre yapılmıştır. Genelgede her livadan güvenilir kişilerden 5 temsilcinin seçileceği ve İstanbul’dan kaçabilen milletvekillerinin Ankara’da açılan TBMM’ye katılabileceği hükmü yer almıştır. İstanbul’dan gelen vekiller de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yer almıştır dolayısı ile I. TBMM iki ayrı genel seçimle seçilen vekillerin birleşmesinden oluşma özelliğine sahiptir.

1945 yılına gelindiğinde İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, savaşı demokrasiler kazanmıştır. Türkiye savaşın bitiminde Almanya ve Japonya’ya savaş ilan ederek müttefiklerin yanında yer almıştır. Artık sıcak savaş sona ermiş soğuk savaş dönemi başlamıştır (Alkan, 1999, s. 53). 1946 seçimi ile Türkiye’de çok partili seçimler dönemine geçilmiştir. Bu dönem kurulan Milli Kalkınma Partisi ilk muhalefet partidir. Ancak mecliste muhalefetin olduğunu hissettirecek parti Demokrat Parti (DP) olacaktır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, düzenlenen mitinglerde, özgür seçim, bağımsız seçim kavramlarını ve demokrasiyle olan bağlantısını halka anlatırken, sefaleti de kovma sözü vermiştir (Tekin, 1998, s. 194). Demokrat Parti’nin kuruluşundan itibaren teşkilatlanma ve 1946 seçimi sürecinde en ücra köşelerdeki vatandaşların yanına giderek, onlarla yakınlık kurması halkı etkilemiştir (Tekin, 1998, s. 198).

1945 yılında kabul edilen seçim kanunu ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiş ve bu uygulama günümüze kadar yürürlükte kalmıştır. Cumhuriyet döneminde 1946 yılına kadar yapılan genel seçimlere tek parti ile gidilmiştir. 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ile 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilerek tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, böylece 1877’den 1943 yılına kadar uygulanan iki dereceli seçim sisteminden vazgeçilmiştir. 4918 sayılı seçim kanunu ile seçimlerde Liste Usulü Çoğunluk Sistemi’nin uygulanması benimsenmiş seçim sisteminde açık oy gizli sayım esası kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Toplantı, 59. Bileşim, 24. Cilt, s.39-48; Tuncer, 2002, s. 22-23).

21 Temmuz 1946 yılında yapılan genel seçime 6 parti katılmıştır. Bunlar, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi’dir (Yıldırım, 2013, s. 14). Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi 403 Demokrat Parti, 54 ve bağımsızlar 8 milletvekili çıkarmıştır (Haytoğlu, 2006, s. 90). Seçimde açık oy gizli sayım uygulaması yapıldığı için bu seçim tarihe hileli seçim olarak geçmiştir. Dolayısı ile meclise yansıyan halk iradesinde şaibe oluşmuştur. Ancak 1946 genel seçimi çok partili hayata geçildiği ve tek dereceli seçim yapıldığı için demokrasinin gelişmesi açısından önemlidir.

1950 Genel Seçimi

14 Mayıs 1950 genel seçimi öncesinde 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla seçimlerin tek dereceli, olarak ve liste usulü çoğunluk sistemine göre gizli oy, açık sayım esası ile yapılması benimsenmiştir. Dolayısı ile bir önceki seçim kanununda kabul edilen çoğunluk sistemi burada korunurken açık oy gizli sayım uygulaması bu kanunla terk edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 40. Bileşim, 4. Toplantı, 24. Cilt, s.149-161; Tuncer, 2002, s. 22-23). 5545 sayılı bu seçim kanunu 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerinde uygulanmıştır.

Seçim Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra 24 Mart 1950’de Cumhuriyet’in 8. Dönem TBMM’si dağılmıştır. Hükümet seçimin 14 Mayıs’ta yapılacağını açıklamıştır (Haytoğlu, 2006, s. 101). Bu gelişmelerden sonra artık gözler seçim gününe çevrilmiştir.

Türkiye’de ilk ciddi geniş kapsamlı kampanya 1950 seçiminde gerçekleştirilmiştir. Elektronik kitle iletişim aracı olarak o dönem sınırlı alana yayın yapan Ankara ve İstanbul

radıoları seçimlerle ilgili haberlerle birlikte seçim konuşmalarına da yer vermiştir (Duman-Sun İpekşen, 2013, s. 120). Demokrat Parti, (DP) kuruluşunun hemen ardından kamuoyuna açıkladığı programında demokratikleşmeyi öne çıkararak, ekonomik ve siyasal alanlarda liberal politikaları savunacağını beyan etmiştir (Milliyet, 6 Mart 1999, s. 19). 1950 seçiminde Demokrat Parti ve Millet Partisi TBMM'de seçim kararı alındıktan sonra propaganda faaliyetlerine başlamış, açık ve kapalı toplantıların yanı sıra kırsal alana özel bir önem vermişlerdir (Olgun, 2011, s. 28). Bu seçim döneminde Demokrat Parti özellikle mitingler ve basın aracılığıyla halkla iletişim kurma yöntemini izlemiştir. Bu yüz yüze temas, halkın o güne kadar karşılaşmadığı bir yöntem olarak, onun desteğini kazanmada etkili olmuştur. (Duman-Sun İpekşen, 2013, s. 120). Demokrat Parti bu seçimlerde hala belleklerde olan bir afiş kullanmıştır. Bu afişte bir el resmedilmiş ve "*Yeter söz milletindir*" yazısı yazılmıştır (Özkan, 2002, s. 29-30; Alkan, 1999, s. 54). Seçim kampanyaları umut verici olmuştur. Cumhuriyet Halk Partili'ler tarım reformundan ve serbest girişimden yana tavır alıp daha fazla demokrasi sözü vermişlerdir. Demokrat partililer ise onların yavaş kaldığını ileri sürüp siyasal ve ekonomik açıdan daha fazla özgürlük istemiş, devletin küçülmesinden, özel girişimin güçlendirilmesinden, grev hakkından söz etmiştir (Ünsaldı, 2008, s. 58). Bu koşullar içinde genel seçime gidilmiştir.

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı					8.905.743
Oy Kullanan Seçmen Sayısı					7.953055
Seçime Katılma Oranı					%89,3
Geçerli Oy Sayısı					-
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
CHP	3.176.561	39,4	69	14,2	-25,2
DP	4.241.393	52,7	415	85,2	+32,5
MP	250414	3,1	1	0,2	-2,9
Bağımsızlar	383.282	4,8	2	0,4	-4,4
Toplam	8.051.650	1000	487	1000	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 321

Seçime Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi ve bağımsızlar katılmıştır (Tuncer, 2002, s. 321). 14 Mayıs 1950 genel seçimine katılım % 89,3 oranında olmuştur. Bu seçim döneminde Demokrat Parti'nin iktidar olduğu seçim dönemlerinin en yüksek katılımı gerçekleşmiştir. Bunda Demokrak parti'nin yürüttüğü "yeter söz milletin" sloganlı ile en ücra köşelere kadar giderek vaatlerini anlatması ve CHP'nin liberal açılımlarının etkisi olduğu söylenebilir.

Seçim sonucu Demokrat Parti % 52,7 oranında oy alarak 415 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de % 85,2 oranında temsil yetkisini elde etmiştir. Seçim sistemi Demokrat Parti'ye % 32,5 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi % 39,4 oranında oy alarak 69 milletvekili kazanmış ve TBMM'de % 14,2 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin % 25,2 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Bu seçimde Millet Partisi % 3,1 oranında oy ile 1 milletvekilliği kazanarak TBMM'de % 0,2 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Millet Partisi'nin temsil hakkını % 2,9 oranında azaltmıştır. Bağımsızlar ise % 4,9 oy oranı ile 2 milletvekilliği kazanmıştır.

Seçim sistemi Demokrat Parti'ye % 32,5 oranında artı temsil hakkı sağlarken Cumhuriyet Halk Partisi'nin % 25,2 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Bu sonuç gösteriyor ki çoğunluk sistemi ile yapılan genel seçimler temsilde adaleti sağlamazken yönetimde istikrarı sağlayan sonuçlar çıkarmaya elverişlidir.

1954 Genel Seçimi

2 Mayıs 1954 genel seçimi 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre yapılmıştır. 1950 genel seçiminde uygulanan tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre, genel, eşit, gizli oy, açık sayım esası bu seçimde de aynı şekilde uygulanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 40. Bileşim, 4. Toplantı, 24. Cilt:149-161; Fedayi, 2011, s.112).

1954 seçiminde siyasi partilerin daha önceki iki seçime göre daha yoğun bir propaganda faaliyeti yürüttüğü söylenebilir. Bu yıllar Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu yıllardır (Köse, 2014, s. 161).

Tablo 2: 2 Mayıs 1954 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		10.262.063			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9.095.617			
Seçime Katılma Oranı		%88,6			
Geçerli Oy Sayısı		-			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
CHP	3.161.696	35,4	31	5,7	-29,7
CMP	434.085	4,9	5	0,9	-4,0
DP	5.151.550	57,6	502	92,8	+35,2
TKP	57.011	0,6	-0,6
Bağımsızlar	137.318	1,5	3	0,6	-0,9
Toplam	8.941.660	100,0	541	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s.322

2 Mayıs 1954 genel seçimine Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi olmak üzere toplam 4 parti ve bağımsızlar katılmıştır. Seçime % 88,6 oranında katılım olmuştur. 1950 genel seçimine göre bu seçime katılımında çok az bir düşüş olduğu görülmektedir.

Seçim sonuçları Demokrat Parti'nin icraatlarından halkın memnun olduğunu göstermektedir. İktidar partisi olarak seçimlere katılan Demokrat Parti 2 Mayıs 1954 genel seçimi sonucu % 57,6 oranında oy alarak 502 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de % 92,8 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sistemi Demokrat Parti'ye % 35,2 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, % 35,4 oranında oy alarak 31 milletvekiline sahip olmuş ve TBMM'de 5,7 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin % 29,7 oranında temsil hakkını elinden almıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi % 4,9 oy oranı ile 5 milletvekilliği almış ve TBMM'de 0,9 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Cumhuriyetçi Millet Partisinin % 3,9 oranında temsil hakkını kullanamamasına neden olmuştur. Türkiye Köylü Partisi seçimlerden % 0,6 oranında oy aldığı için milletvekili çıkaramamış ve temsil hakkı elde edememiştir. Seçim sistemi Türkiye Köylü Partisi'nin temsil hakkının % 0,6 oranında düşmesine neden olmuştur.

Tıpkı üç yıl sonra yapılacak seçimlerde çekincesini belirteceği gibi (Ahmad, 2010, s.75), bu seçimde Türk halkı iktidar partisine ezici bir onay vermiştir. Bu durum seçim sistemi ile birleşince (Öztek,2003, s. 184) iktidar partisi güçlü bir temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Demokrat Parti'ye % 35,2 oranında artı temsil hakkı sağlarken Cumhuriyet Halk Partisi'nin % 29,7 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum temsilde adaleti sağlayamazken tek partiyi daha güçlü bir şekilde iktidara getirerek yönetimde istikrarı sağlamıştır.

1957 Genel Seçimi

1956 yılı boyunca süren belirsizlik, ülkeyi yeni bir seçime götürmüştür. Hükümet Eylül başında erken seçim kararını açıklamıştır (İnan, 2006:118). Seçimin zaferi, büyük ölçüde Başbakan Adnan Menderes'in kişisel zaferi olacaktır. Çünkü bu son mecliste, yer alacak yerel nüfusa sahip milletvekillerinin birçoğunun yerine, kendi seçtiklerini getirecektir (Zürcher, 2004, s. 335).

27 Ekim 1957 genel seçimi de önceki iki gelen seçim gibi 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu seçimlerde de 1950 yılında kabul edilen liste usulü çoğunluk seçim sistemi aynen uygulanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 40. Bileşim, 4. Toplantı, 24. Cilt, s. 149-161). Demokrat Parti 1957 genel seçimi öncesinde seçim yasasında değişiklikler yapmıştır. Bu yasal değişikliklerle Hürriyet Partisi'nin (Kaynar, 2007, s. 106) seçimlerde başarısını önlemek için partilerin il ve ilçe örgütlerini tamamladıkları illerde seçime girebilecekleri hükmünü getirmiştir. Bunun yanı sıra seçimlerde partilerin ittifak yapmasını engelleyici değişiklik yapılmıştır (Alkan, 1999, s. 55).

Tablo 3: 27 Ekim 1957 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		12.078.623			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9.250.949			
Seçime Katılma Oranı		% 76,6			
Geçerli Oy Sayısı		-			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
CHP	3.753	41,1	178	29,2	-11,9
CMP	652.064	7,1	4	0,6	-6,5
DP	4.372.621	47,9	424	69,6	+21,7
HP	350.597	3,9	4	0,6	-3,2
Bağımsızlar	4.994	0,1	-0,1
Toplam	9.133.412	100,0	610	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist; Tuncer, 2002, s. 323>

27 Ekim 1957 Genel Seçimine Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve Bağımsızlar katılmıştır 1957 Genel Seçimine seçmenin katılımı % 76,6 oranında olmuştur. Önceki iki genel seçime göre seçime katılımında düşüş olduğu görülmektedir.

Demokrat Parti üçüncü defa seçimlerden kendini güçlü bir şekilde iktidara taşıyacak sonuçlar almıştır. 1957 genel seçiminde % 47,9 oranında oy alarak TBMM'de 424 milletvekilliği kazanmış ve böylece mecliste % 69,6 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sisteminin Demokrat Parti'ye sağladığı artı temsil hakkı % 21,67 oranındadır. Cumhuriyet Halk Partisi ise % 41,1 oranında oy alarak 178 vekilliğine sahip olmuş ve TBMM'de % 29,2 temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sisteminin Cumhuriyet Halk Partisine uğrattığı temsil kaybı yaklaşık % 11,9 oranındadır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi % 7,1 oy oranı ile 4 milletvekilliği kazanarak mecliste % 0,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Seçim sistemi nedeni ile mecliste yaklaşık % 6,5 oranında temsil hakkını kaybetmiştir. Hürriyet Partisi % 3,8 oranında aldığı oy ile 4 milletvekili çıkararak mecliste, 0,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi nedeni ile Hürriyet Partisi'nin mecliste temsil kaybı % 3,2 oranındadır. Bağımsızlar % 0,1 oy oranı ile TBMM'ye girme başarısını yakalayamamışlardır.

Bu sonuçlar da 1950 ve 1954 seçim sonuçları kadar olmasa da seçim sisteminin halkın iradesinin TBMM'ye çok dengesiz yansıdığını ortaya koyuyor. Demokrat Parti seçim

sisteminden faydalanırken, sistem diğer partilerin zararına olmuştur. Bu seçim sonuçları da yönetimde istikrarı sağlamış ancak temsilde adaleti sağlayamamıştır.

1961 Genel Seçim

1959 ve 1960 arası dönem iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin iyice bozulduğu, ülkenin birçok yerinde gösterilerin yapıldığı, çok gergin yıllardır (Heper, 2011, s. 190-195). O dönem 1924 Anayasası gereğince meclisin gücünü dengeleyecek bir ikinci meclis ya da Anayasa Mahkemesi gibi denetim mekanizmaları bulunmuyordu (Zürcher, 2010, s. 324-325). Demokrat Parti'nin yasağı politikalarını gerekçe göstererek Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur (Köse, 2014, s. 163).

1960 darbesi sonrası 12 Ocak'ta siyasi parti faaliyetlerine izin verilmesi ile siyasi faaliyetler başlamıştır. 11 Şubat'ta Ragıp Gümüşpala başkanlığında Adalet Partisi (AP) (Eraslan:2005:579), 13 Şubat'ta Ekrem Alican Başkanlığında, Demokrat Parti'nin devamı oldukları iddiasında olan (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 13) Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve yine 13 Şubat 1961'de Kemal Türkler ve Rıza Kuas önderliğinde işçi, köylü ve bütün sömürülen sınıfların haklarını korumak iddiasıyla Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur (Eraslan:2005:579). Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi ile Millet Partisi'nin yerini alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de katılacaktır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 13).

15 Ekim 1961 genel seçiminden önce yeni seçim yasası kabul edilmiştir. Darbeye giden sürece seçim sisteminin etkisinin büyük olduğu; bu nedenle darbe öncesi uygulanan seçim sistemine tepki olarak seçim sisteminde yeni düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. 1960 darbesi sonrası 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilerek seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. 25 Mayıs 1961 tarihli 306 sayılı kanunla Nispi Sistem uygulamasına geçilmiş, kanunun birinci maddesinde milletvekili seçimlerinin nispi temsil usulüne göre yapılacağı kabul edilmiştir. Nispi Seçimin Çevre Barajlı *d'Hondt* uygulaması yürürlüğe konmuş ve böylece Liste Usulü Çoğunluk Sistemi terk edilmiştir (TBMM Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu Toplantısı, 76. Bileşim 6.cilt:2-7; Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 28. Bileşim, s. 92-152; Tuncer, 2002, s. 25).

26 Nisan 1961'de yapılan değişikliklerle seçmen yaşı 21 olarak belirlenmiştir. Ayrıca yeni Anayasada seçimlerin adil bir biçimde yapılmasını sağlamak ve iktidardaki siyasal partinin müdahalesini en aza indirmek amacı ile genel seçime gidilmeden önce adalet, iç işleri ve ulaştırma bakanlarının görevlerinden çekilecekleri hükmü getirilmiştir. Ayrıca seçimlerde adayların partilerin yerel örgütlerince saptanması, bu konuda genel merkezin ancak % 10 oranında bir hakka sahip olması öngörülmüştür (TBMM Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu Toplantısı, 76. Bileşim 6.cilt, s. 2-7; Alkan, 1999, s. 56).

Tablo 4: 15 Ekim 1961 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		12.925.395			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		10.522.716			
Seçime Katılma Oranı		% 81,0			
Geçerli Oy Sayısı		10.138.035			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	3.527.435	34,8	158	35,1	+0,3
CHP	3.724.752	36,7	173	38,5	+1,8
CKMP	1.415.390	14,0	54	12,0	-2,2
YTP	1.39.934	13,7	65	14,4	+0,7
Bağımsızlar	81.732	0,8	-0,8
Toplam	10.141.243	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 324

Seçime katılım oranı % 81,0'dır. 1957 genel seçimine göre katılım oranı artmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve bağımsızlar seçime katılmıştır (Tuncer, 2002, s. 324). Seçim sonucunda alınan sağ kanat ve sol kanat oyların toplamına bakıldığında sağ kanadın oylarını 1957 genel seçimi sonucuna göre artırdığı görülmektedir. Bu durum ise darbe yönetiminin istediği sonuca ulaşamadığını göstermektedir.

Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi % 36,7'lik bir oy oranıyla 173 milletvekili çıkararak, TBMM'de % 38,5 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'ne yaklaşık % 1,8 oranında artı oy sağlamıştır. Adalet Partisi % 34,8 oranında oy alarak 158 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de % 35,1 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sisteminin Adalet Partisine sağladığı kazanç yaklaşık % 0,3 oranındadır. Oyların % 13,7'sini alan Yeni Türkiye Partisi 65 vekillik elde etmiş böylece TBMM'de % 14,4 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sisteminin Yeni Türkiye Partisi'ne sağladığı temsil hakkı artı % 0,7 oranındadır. Oyların % 14,0'ını alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54 milletvekili kazanarak TBMM'de % 12,0 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Sistem Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin temsil hakkını yaklaşık % 2,0 oranında eksiye düşürmüştür.

Yeni seçim sistemi iki büyük partiden Cumhuriyet Halk Partisi'ne yaklaşık % 1,8 oranında artı oy sağlarken Adalet Partisi'ne sağladığı kazanç yaklaşık % 0,3' oranındadır. Nispi temsil sisteminde de alınan oy oranı ile meclise yansıyan sandalye oranında farklılık var ancak bu oran çoğunluk sistemine göre çok azdır. Seçim sonuçlarına bakıldığında Nispi temsil sistemi temsilde adalete daha yakın bir sistem olarak görülmektedir.

1965 Genel Seçimi

1965 genel seçimi öncesinde 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı kanunda değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikle Türkiye'de ilk kez nispi temsil sistemine milli bakiye/ulusal artık sistemi eklenmiştir. Bu, küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kılan bir sistemdir. Böylece her bir oyun hesabı amaçlanmış, seçim çevresi milletvekilliği için değerlendirilemeyen oyların ulusal seçim çevresinde birleştirilmesi öngörülmüştür (Alkan, 1999, s. 56; Tuncer, 2002, s. 25).

Tablo 5: 10 Ekim 1965 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		13.679.753			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9.748.678			
Seçime Katılma Oranı		% 71,3			
Geçerli Oy Sayısı		9.307.563			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	4.921.235	52,9	240	53,3	+0,4
CHP	2.675.785	28,7	134	29,8	+1,1
CKMP	208.696	2,2	11	2,5	+0,3
MP	582.704	6,3	31	6,9	+0,6
TİP	276.101	3,0	15	3,3	+0,3
YTP	346.514	3,7	19	4,2	+0,5
Bağımsızlar	296.523	3,2	-	0,0	-3,2
Toplam	9.307.558	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 325

Bu seçime Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Yeni Türkiye Partisi, ve bağımsız adaylar katılmıştır. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçime katılım % 71,3 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran

1961 genel seçimi oranına göre düşüktür ve 1969 genel seçiminde bu oran daha düşük olacaktır.

1965 seçimi sonucunda Adalet Partisi % 52,9 oranında oy alarak 240 milletvekilliği elde etmiş ve böylece TBMM'de % 53,3 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Adalet Partisi'ne % 0,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise % 28,7 oranında oy alarak 134 milletvekilliği kazanmış ve bununla TBMM'de 29,8 oranında temsil edilme hakkını elde etmiş, seçim sisteminin sağladığı artı temsil hakkı yaklaşık % 1,1 oranındadır. Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi % 2,2 oy oranı ile TBMM'de 11 sandalye elde etmiş ve % 2,5 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sistemi Cumhuriyetçi Köylü Millet partisine % 0,3 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Millet Partisi % 6,3 oranında oy ile 31 vekilliği kazanarak TBMM'de % 6,9 ile temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Millet Partisi'ne % 0,6 oranında temsil hakkı sağlamıştır. Türkiye İşçi Partisi % 3,0'lık oy oranı ile TBMM'de 15 (veya 14) vekilliği kazanarak % 3,3, oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Türkiye İşçi Partisi'ne yaklaşık % 0,3 oranında temsil hakkını artırmıştır. Yeni Türkiye Partisi, seçim sonucu elde ettiği % 3,7'lik oy oranı ile 19 vekillik kazanmış ve böylece TBMM'de % 4,2 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi bu partiye yaklaşık artı % 0,5 oranında temsil hakkı sağlamıştır. Bu seçimde bağımsızlar vekil çıkaramamıştır.

Milli bakiye sistemi küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kıldığı gibi her bir oyun TBMM'de temsil edilmesini de sağlamıştır. Bu sistemin tek partiyi güçlü bir şekilde iktidara taşıyabilmesi de dikkat çekicidir.

1969 Genel Seçimi

TBMM'nin 12 Ekim 1969'da genel seçime gitme kararı alması ile seçim çalışmaları başlamıştır. 1969 seçimi Türkiye'de ideolojik kamplaşmaların hızlandığı bir süreçte yapılacaktır. Sürecin seçim kampanyalarına yansımalarını görmek de mümkün olacaktır (Duman-Sun İpekşen, 2013, s. 24). 18-21 Ekim 1966'da, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 18. Kurultayı'nda partinin genel sekreterliğine seçilen Bülent Ecevit'in oluşturduğu "*ortanın solu*" hareketi parti içinde bazı düşünsel ayrılıklara neden olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Bülent Ecevit, 11 Ağustos 1969'da düzenlediği basın toplantısında söylediği "*toprak işleyenin, su kullananın*" sözü yoğun tartışmalara yol açan etkili bir slogan olarak siyasi yaşamda yerini alacaktır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 213). Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1969 seçim bildirgesinde toprak ve su ağalığına karşı Türk köylüsünün sömürülmekten ve yoksulluktan kurtarılacağı beyan edilmiştir. 1969 Seçiminde din teması öne çıkmıştır. Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni dinsizlikle, Cumhuriyet Halk Partisi ise Adalet Partisi'ni din istismarı yapmakla suçlamıştır (Alkan,1999, s. 57). 1969 Genel Seçiminden önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin bölündüğü görülmektedir. Bülent Ecevit ve arkadaşlarının savunduğu ortanın solu siyasetine karşı çıkan ve partiden ayrılan ve senatör ve milletvekillerinden oluşan 47 kişi tarafından 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisi (GP) kurulmuş ve Genel Başkanlığına Turhan Feyzioğlu getirilmiştir (Kaynar, 2007, s. 147).

1965 seçimi sonucu TBMM'de mutlak bir çoğunluk sağlayan Adalet Partisi, (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 214). 306 sayılı kanunda yaptığı bir değişiklikle Milli Bakiye Sistemini kaldırarak yeniden çevre barajlı nispi temsil/*d'Hondt* sistemini yürürlüğe koymuştur (Tuncer, 2002, s. 25). 12 Ekim 1969 genel seçimine bu düzenleme ile gidilmiştir.

Tablo 6: 12 Ekim 1969 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı	14.788.552
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	9.516.035
Seçime Katılma Oranı	% 64,3
Geçerli Oy Sayısı	9.086.296

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	4.229.712	46,5	256	56,9	+10,4
GP	597.818	6,6	15	3,3	-3,3
CHP	2.487.006	27,4	143	31,8	+4,4
MHP (CKMP)	275.091	3,0	1	0,2	-2,8
MP	292.961	3,2	6	1,3	-1,9
TBP	254.695	2,8	8	1,8	-1,0
TİP	243.631	2,7	2	0,5	-2,2
YTP	197.929	2,2	6	1,3	-0,9
Bağımsızlar	511.023	5,6	13	2,9	-2,7
Toplam	9.089.866	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 326

1969 genel seçimine seçmenin katılımı % 64,3 oranı ile oldukça düşük gerçekleşmiştir. Seçime katılan partiler Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Birlik Partisi ve bağımsız adaylardır.

Seçim sonuçları halkın iktidar partisi olan Adalet Partisi'nin özellikle ekonomik alandaki icraatlarından memnun olduğunu göstermektedir. Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel'in barajlar kiralı olarak anıldığı bir dönem yaşanmıştır. Seçimin başarılı partisi Adalet Partisi olmuştur.

Bu seçim sonucunda, Adalet Partisi % 46,5 oyla 256 milletvekili kazanarak TBMM'de % 56,9 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi nedeni ile Adalet Partisi % 10,4 oranında artı temsil hakkı elde etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi % 27,4 oranında oy alarak elde ettiği 143 milletvekili ile TBMM'de % 31,8 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'ne % 4,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyetçi Güven Partisi % 6,6 oyla 15 milletvekili kazanarak TBMM'de 3,3 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi sonucu Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin temsil hakkı % 3,3 oranına eksiye düşmüş, başka bir deyişle yarıya düşmüştür. Milliyetçi Hareket Partisi (CKMP) % 3,0 oyla 1 milletvekili elde ederek TBMM'de 0,2 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Milliyetçi Hareket Partisi'nin temsil hakkını % 2,8 oranında eksiye düşürmüştür. Millet Partisi % 3,2 oyla 6 milletvekili elde ederek TBMM'de 1,3 oranında temsil etme hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Millet Partisi'nin % 1,9 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Yeni Türkiye Partisi % 2,2 oyla 6 milletvekilliği kazanarak TBMM'de 1,3 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Yeni Türkiye Partisi'nin % 1,9 oranında temsil hakkını eksiye düşürmüştür. Türkiye İşçi Partisi % 2,7 oyla 2 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de % 0,5 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Türkiye İşçi Partisi'nin temsil hakkını % 2,2 oranında eksiye düşürmüştür. Türkiye Birlik Partisi % 2,8 oyla 8 milletvekili elde ederek TBMM'de % 1,8 oranında temsil elde etmiştir. Seçim sistemi nedeni ile Türkiye Birlik Partisi % 1,0 oranında temsil hakkını kaybetmiştir. Bağımsızlar % 5,6 oyla 13 milletvekili çıkarmıştır.

1965 genel seçiminde uygulanan Milli Bakiye sistemi Adalet Partisi'ne % 0,4 oranında artı temsil hakkı sağlarken 1969 yılında Milli Bakiye sisteminin kaldırılması ile Adalet Partisi % 10,4 oranında artı temsil hakkı elde etmiştir. Bu seçim sonucunda da seçim sisteminin sağladığı imkânlarla çok sayıda küçük parti TBMM'de temsil hakkı elde etmiştir. Bununla birlikte Adalet Partisi bir önceki seçime göre oyları düşüş gösterse de tek başına iktidar olmuştur.

1973 Genel Seçimi

Türk siyasi tarihinde 12 Mart rejimi olarak adlandırılan dönem 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı beş generalin verdikleri muhtıra ile başlamıştır (Bulut, 2009, s. 83)

12 Mart 1971'den sonra ülke bir ara rejime girmiş olmasına karşın milletvekili genel seçimiyle Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimi ve genel seçim Anayasa'nın öngördüğü normal zamanında yapılmıştır. 14 Ekim 1973'te seçmenler oylarını kullanıp parlamentonun yeni üyelerini belirlerken bu aynı zamanda 12 Mart ara rejiminin de sonu anlamına gelmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 320).

1973 Genel Seçiminde barajsız nispi temsil/d'Hondt sistemi uygulanmıştır (Tuncer, 2002, s. 25).

Tablo 7: 14 Ekim 1973 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		16.798.164			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		11.223.843			
Seçime Katılma Oranı		% 66,8			
Geçerli Oy Sayısı		10.723.658			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	3.197.897	29,8	149	33,1	+3,3
CGP (GP)	564.343	5,3	13	2,9	-2,4
CHP	3.570.583	33,3	185	41,1	+7,8
DP	1.275.502	11,9	45	10,0	-1,9
MHP	362.208	3,4	3	0,7	-2,7
MP	62.377	0,6	-0,6
MSP	1.265.771	11,8	48	10,7	-1,1
TBP	121.759	1,1	1	0,2	-0,9
Bağımsızlar	303.218	2,8	6	.1,3	-1,5
Toplam	10.723.658	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 327.

Seçimlere 1969'da olduğu gibi yine 8 parti katılmıştır. Bunlardan altısı, Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Millet Partisi, Türkiye Birlik Partisi'dir. Ve bunlar 1969 seçimine de katılan partilerdir. 1969 seçimine katılan öteki iki parti (TİP ve YTP) artık siyaset sahnesinin dışındaydı. Buna karşılık bu kez sahneye iki yeni parti çıkmıştır. Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasından sonra bu partinin devamı olarak kurulan Milli Selamet Partisi, (MSP) ile Demokratik Parti (DP) her iki parti de seçimlere iddialı olarak girmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003:320). 14 Ekim 1973 Genel Seçimine katılma oranı 1969'daki gibi yine düşük olmuş ve seçmenlerin sadece % 66,8'i sandık başına gitmiştir.

Seçime genel başkanını yenileyerek giden Cumhuriyet Halk Partisi (Erkmen, 2017, s. 48) genel seçim sonrası % 33,3 oranında oy alarak 185 milletvekilliği elde etmiş ve TBMM'de % 41,1 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'ne % 7,8 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Adalet Partisi ise genel seçimlerde aldığı % 29,8 oranındaki oy ile 149 vekillik kazanarak TBMM'de % 33,1 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Adalet Partisi'ne yaklaşık % 3,3 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyetçi Güven Partisi seçimler sonucu aldığı % 5,3 oranında oy ile 12 milletvekilliği ve % 2,8 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin % 2,4 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Demokratik Parti seçimler sonucu aldığı % 11,9 oranında oy ile TBMM'de 45 vekillik ve % 10 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Demokrat Parti'ye % 1,9 oranında eksi temsil hakkı sağlamıştır. Milliyetçi Hareket Partisi seçimler sonucu aldığı % 3,4 oranında oy ile TBMM'de 3 vekillik ve % 0,7 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Milliyetçi Hareket

Partisi'nin % 2,7 oranında temsil hakkını eksiye düşürmüştür. Milli Selamet Partisi aldığı % 11,8 oranında oy ile 48 milletvekilliği kazanarak TBMM'de 10,7 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Milli Selamet Partisi'nin 1,1 oranında temsil hakkının kaybına neden olmuştur. Türkiye Birlik Partisi aldığı % 1,1 oy oranı ile 1 milletvekilliği çıkarmış ve TBMM'de 0,2 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Türkiye Birlik Partisi'nin % 0,9 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Oyların % 0,6'sını alan Millet Partisi ise TBMM'de temsil edilme başarısını sağlayamamıştır. Seçmenlerin % 2,8'i bağımsızlara oy vermiş ve 6 bağımsız aday çoğunluğu sağlayarak milletvekili olmuştur.

Bu seçim sonucunda seçim sistemi partilerin aldığı oy yüzdelerini fazla değiştirmemiştir. Seçim sistemi en yüksek temsil hakkını Cumhuriyet Halk Partisi'ne sağlamış, bu oran 7,8'dir. İkinci büyük parti Adalet Partisi'ne ise 3,3 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Bu sonuçlar 1961 seçimi sonrasında tekrar koalisyon hükümeti kurulmasına neden olmuştur. 1977 seçiminde de koalisyonlar süreci devam edecektir.

1977 Genel Seçimi

Demirel'in başkanlığındaki Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi koalisyon hükümetinin Anayasaya göre Ekim ayında yapılması gereken milletvekili genel seçimini bir kaç ay öne çekmeyi önermesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin de bu öneriyi benimsemesiyle, milletvekili genel seçiminin 5 Haziran'da yapılması TBMM'de kabul edilmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003, s. 418).

1977 genel seçiminde, 1973 genel seçiminde olduğu gibi barajsız nispi temsil/d'Hont sistemi uygulanmıştır (Tuncer, 2002, s. 25).

Tablo 8: 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		21.207.303			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		15.358.210			
Seçime Katılma Oranı		% 72,4			
Geçerli Oy Sayısı		14.827.172			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AP	5.468.202	36,9	189	42,0	+5,1
CGP	277.713	1,9	3	0,7	-1,2
CHP	6.136.171	41,4	213	47,3	+5,9
DP	274.484	1,9	1	0,2	-1,7
MHP	951.544	6,4	16	3,6	-2,8
MSP	1.269.918	8,6	24	5,3	-3,3
TBP	58.540	0,4	-0,4
TİP	20.565	0,1	-0,1
Bağımsızlar	370.035	2,5	4	0,99	-1,6
Toplam	14.827.172	100,1	450	100,0	-0,1

Kaynak <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 328

Seçim sonuçlarına bakıldığında: 5 Haziran 1977 genel seçimine katılım oranı, bir önceki seçime göre artarak, % 72,4'e ulaşmıştır. Seçimlere katılan 8 partiden Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi, Demokratik Parti TBMM'de temsil hakkını elde etmiştir.

İktidarda iken Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştiren Cumhuriyet Halk Partisi bunun etkisi ile oyların % 41,4'ünü alarak 213 vekillik ve TBMM'de % 47,3 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'ne % 5,9 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Adalet Partisi seçim sonrası % 36,9 oranında oy almış ve bunun sonucunda TBMM'de 189 vekillik ile % 42,0 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Adalet

Partisi'ne % 5,1 oranında artı temsil hakkı kazandırmıştır. Cumhuriyetçi Güven Partisi % 1,9 oranında oy ile TBMM'de 3 vekil ile % 0,7 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin temsil hakkını % 1,2 oranında eksiye düşürmüştür. Milliyetçi Hareket Partisi seçim sonucunda % 6,4 oranında oy alarak 16 milletvekilliği ve TBMM'de % 3,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Milliyetçi Hareket Partisi'nin temsil hakkını % 2,8 oranında eksiye düşürmüştür. Milli Selamet Partisi % 8,5 oranında oy ile 24 vekil ve 5,3 oranında TBMM'de temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Milli Selamet Partisi'nin % 3,3 oranında temsil hakkını elinden almıştır. Demokratik Parti % 1,9 oranında oy ile TBMM'de 1 vekillik ve % 0,2 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Demokrat Parti'nin temsil hakkını % 1,7 oranında eksiye düşürmüştür.

Bu seçim sonucunda yine hiçbir parti tek başına iktidara gelememiştir. Seçim sisteminin en fazla temsil hakkı sağladığı parti 5,9 oranında artı temsil hakkını elde eden Cumhuriyet Halk Partisi olurken ikinci büyük parti olmayı başaran Adalet Partisi % 5,1 oranında artı temsil hakkı kazanmıştır.

1973 ve 1977 yıllarında uygulanan seçim sistemi nedeni ile bir iki parti dışında seçime katılan bütün partiler meclise girmeyi başarmıştır. Ancak iki seçimde de hiçbir parti tek başına iktidar olacak kadar temsil hakkını elde edememiş ve böylece koalisyonlar dönemi yaşanmıştır. Bu seçimler sonucunda 1950-1960 yılları arasında yaşananların tersi olarak temsilde adalet sağlanmış ancak yönetimde istikrar sağlanamamıştır. Bu durum ise 1980 askeri darbesinin gerekçesi olmuştur.

1983 Genel Seçimi

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koyan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ilk iş olarak, her kademedeki siyasi faaliyeti yasaklamıştır. Faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin tümü 16 Ekim 1981 tarihli siyasi partilerin feshine dair kanunla kapatılmış ve mal varlıkları hazineye devredilmiştir. Bu süreçte hazırlanan yeni anayasa'nın, 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulup, kabul edilmesinden sonra (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 4. C. 200, s. 66) 24 Nisan 1983 tarihli 'Siyasi Partiler Yasası' ve 3 Haziran 1983 tarihli 'Seçim Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları olan siyasal partiler bir bir kurulmaya başlamıştır (Öztekin, 2003, s. 417). Siyasi partiler yasasının geçici maddeleri 11 Eylül 1980 günü siyasi faaliyette bulunan siyasi partilere ve bu partilerin mensuplarına çeşitli yasaklar getiriyordu. Buna göre, kapatılmış bulunan partilerin devamı niteliğinde bir parti kurulması yasaktı (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 4. C. 200, s. 66). Siyasi partiler yasasına göre yeni partiler en az 30 kurucu üyeyle kurulabiliyordu. Ama aynı yasada, ilk etapta kurulacak siyasi partilerin kurucularının MGK'nın onayından geçmesi gerektiği belirtiliyordu. Siyasi Partiler MGK tarafından veto edilen (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 4.C. 200, s. 66), kurucularının yerine yeni kurucu gösterebilecekti. 1983 Mayıs'ında yeni siyasal partilerin kurulmasına izin verilmesi, 3 Haziran'da da yeni seçim kanununun yürürlüğe girmesi (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 4. C. 200, s. 67) ve üç yıl süren bir askeri rejimden sonra, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in aynı yılın 6 Kasım'ında seçim yapılacağını duyurması ile 12 Eylül 1980'de kapatılanların yerine yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiş oluyordu.

1983 genel seçiminde 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı ile kabul edilen Milletvekili Seçimi Kanununa göre çifte barajlı nispi temsil /d'Hondt sistemi uygulanmıştır (Tuncer, 2002, s. 105). Birinci baraj ülke barajıdır ve seçime katılan partilerin milletvekilliği kazanabilmeleri için ülke genelindeki geçerli oyların en az % 10'unu almaları gerekmektedir. İkinci baraj ise seçim çevresi (il) barajıdır ve buna göre % 10'luk ülke barajını aşmış olan siyasi partilerin belirlenen seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının yine o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının üzerinde oy alması

gerekmektedir (TBMM Kanunlar Dergisi, 66.cilt, s. 344-359; Cumhuriyet Ansiklopedisi 4. C. 2002, s. 67). Bu seçim sistemi ile 1983 genel seçimine gidilmiştir.

Tablo 9: 6 Kasım 1983 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		19.767.366			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		18.238.362			
Seçime Katılma Oranı		% 92,3			
Geçerli Oy Sayısı		17.351.510			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
ANAP	7.833.148	45,1	212	53,0	+7,9
HP	5.285.804	30,5	117	29,2	-1,3
MDP	4.036.970	23,3	71	17,8	-5,5
Bağımsızlar	195.588	1,1	--	..	-1,1
Toplam	17.351.510	100,0	400	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 329

6 Kasım 1983'te Türk halkı yaklaşık 6 yıl sonra yeniden genel seçim için sandık başına gitmiştir. Milli güvenlik kurulu seçime Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin katılmasına izi vermiştir. Seçime katılma oranı % 92,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Üç parti de % 10'luk ülke barajını aşarken, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti, bazı illerde, % 10'luk seçim çevresi barajı engeline takılarak milletvekili çıkartamamıştır. Seçimin galibi Anavatan Partisi olmuştur (Erkmen, 2017, s. 131).

Halkın ekonomik sorunlarına çözüm getirme vurgusunu öne çıkaran bir kampanya yürüterek seçime giden ve oyların % 45,1'ini alan Anavatan Partisi 400 milletvekilinden oluşan TBMM'de 212 sandalye kazanmış ve TBMM'de % 53,0 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Anavatan Partisi'ne % 7,9 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Halkçı Parti % 30,5'lik oy oranı ile 117 vekillik elde etmiş ve TBMM'de 29,2 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Halkçı Parti'nin temsil hakkını % 1,3 oranında eksiye düşürmüştür. Milliyetçi Demokrasi Partisi ise % 23,3'lük oy oranıyla 71 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de %17,8 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi nedeni ile Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin temsil hakkı 5,5 oranında eksiye düşmüştür. Seçmenlerin % 1,1'i bağımsız adaylara oy vermiş ancak hiçbir bağımsız aday seçilmeye yetecek düzeyde oy alamamıştır.

Çifte barajlı nispi temsil/d'Hondt sistemi ile yönetimde istikrar amaçlanmıştır. Bu seçim de bu amaç doğrultusunda sonuçlanmıştır. Bu sistem günümüze kadar uygulamada kalmış ancak ileride belirtileceği gibi üzerinde birkaç defa değişiklik yapılmıştır.

1987 Genel Seçimi

1987 yılına gelene kadar Türk siyaseti yeniden şekillenmiştir. 12 Eylül öncesinin dört ana siyasi yapısı, siyasi alanda tekrar ortaya çıkmıştır. 1984 yerel seçimlerine katılmış olan, Süleyman Demirel'in Doğru Yol Partisi (DYP) ve Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi (RP)'nin yanında, 1987 Referandumu ile siyasi yasaklar kalkınca yeni kurulan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)'nin Genel Başkanı Alparslan Türkeş olurken, Bülent Ecevit ise eşi Rahşan Ecevit liderliğinde kurdurduğu Demokratik Sol Parti (DSP)'nin Genel Başkanı olmuştur. Bununla birlikte aynı dönemde, 12 Eylül ortamında kurulan siyasi partilerden ikisi tasfiye olmuştur. Milliyetçi Demokrasi Partisi kendini feshetmiş, Halkçı Parti ise 1986 yazında Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile birleşmiştir. (Özkan, 2002, s. 79). 1986 Eylül'ünde mecliste boşalan 11 sandalye için ara seçim yapılmıştır. 1987'nin ilk aylarında ise yeni kurulmuş olan belediyeler için ara yerel seçim yapılmıştır (Özkan, 2002, s. 79). Türkiye 12 Eylül öncesinin siyasi liderlerinin yasaklarının

kaldırılması konusunda 6 Eylül 1987’de referanduma gitmiştir (Milliyet, 6 Eylül 1987, s. 1). Seçim yüzde 50,26 evet, yüzde 49,74 hayır ile sonuçlanmıştır (Milliyet, 8 Eylül 1987, s. 1). Yüzde birden küçük bir farkla da olsa, seçmenler, eski politikacılarının siyasete dönmelerine izin vermiştir (Özkan, 2002, s. 79). Böylelikle, 1980 Darbesi ile siyasi alandan uzaklaştırılan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş 29 Kasım 1987 genel seçiminden önce partilerinin başına geçmiştir.

İktidar partisi olan Anavatan Partisi referandum sonuçları belli olunca erken genel seçim kararı almıştır (Milliyet, 7 Eylül 1987, s. 1). Gelinek noktada, 1982 Askeri Harekâtından sonra, eski ve yeni siyasi kadroların ilk karşılaşmaları 29 Kasım 1987 seçiminde olmuştur (Ünsaldı, 2008, s. 106).

1987 genel seçiminde, bir önceki seçimde uygulanan çifte barajlı nispi temsil/d’Hondt sisteminin yanı sıra, kontenjan adayı sistemi de uygulanmıştır. 1986’da Siyasi Partiler ve Milletvekili Kanunu’nun 38. maddesinde yapılan değişiklikle; 6 ve daha fazla milletvekili çıkarılacak seçim çevrelerinde siyasi partilerin birer kontenjan adayı göstermeleri usulü getirilmiştir (Tuncer, 2002, s.105). Bu düzenleme, temsilde adaletsizliği daha çok artırmış ve Anavatan Partisi Genel Başkanı bu konuda, kendisi için seçim ayarı yaptı diye yoğun şekilde eleştirilmiştir (Erkmen 2017, s. 174).

Tablo 10: 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		26.379.926			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		24.603.541			
Seçime Katılma Oranı		% 93,3			
Geçerli Oy Sayısı		23.923.687			
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı		47.942			
Toplam Geçerli Oy Sayısı		23.971.629			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
ANAP	8.704.335	36,3	292	64,9	+28,6
DSP	2.044.576	8,5	-8,5
DYP	4.587.062	19,1	59	13,1	-6,0
IDP	196.272	08	-0,8
MÇP	701.538	2,9	-2,9
RP	1.717.425	7,2	-7,2
SHP	5.931.000	24,8	99	22,0	-2,8
Bağımsızlar	89.421	0,4	-0,4
Toplam	23.971.629	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 330.

1987 genel seçimine Anavatan Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, İslahatçı Demokrasi Partisi ve bağımsızlar katılmıştır. 29 Kasım 1987’de 1980 sonrası genel seçimlerinin ikincisi yapılmıştır. Seçime katılım oranı % 93,3 oranındadır.

Anavatan Partisi oyların yalnızca % 36,3’üyle, 450 koltuktan 292’sini alarak TBMM’de % 64,9 oranında temsil hakkı elde etmiş ve iktidar olmak için gerekli çoğunluğu sağlamıştır. Seçim sistemi Anavatan Partisi’ne % 28,6 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti, oyların % 24,8 ile 99 koltuk alarak TBMM’de % 22 oranında temsil hakkı elde ederek mecliste ikinci sıradan yerini almıştır. Seçim sistemi Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin temsil hakkını % 2,8 oranında azaltmıştır. Doğru Yol Partisi, oyların % 19,2 oranında oy alarak 59 milletvekili elde etmiş ve TBMM’de 13,1 oranında temsil hakkı elde etmiş ve üçüncü parti olarak mecliste yerini almıştır. Seçim sistemi, Doğru Yol Partisi’nin temsil hakkını % 6,0 oranında eksiye düşürmüştür. Demokratik Sol Parti % 8,53 oy oranı ile, Refah Partisi % 07,14 ile, Milliyetçi Çalışma Partisi % 2,89 ile % 10’luk

ülke barajını aşamamıştır. Bağımsızlar ise milletvekili çıkarma başarısını gösterememiştir. ANAP başarısını kısmen de olsa uygulamaya konulmuş seçim yasasına borçludur.

Seçim sisteminin en çok oyu alan partiye sağladığı kazançtan Anavatan Partisi % 28,6 oranında oylarını artırarak yararlanmışır. Seçime katılan iki partinin temsil hakkı seçim sistemi nedeni ile azalırken Üç parti ise % 10'luk seçim barajını aşmadığı için TBMM'de temsil hakkını elde edememiştir.

1991 Genel Seçimi

1991 Genel Seçimine giderken Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin (SSCB) dağılması, I. Körfez Savaşı'nın başlaması, Avrupa Birliği (AB)'nin SSCB'den kopan Doğu Avrupa ülkeleri ile iyi ilişkiler kurması, Doğu'da bağımsız olan Türk Devletleri'nin geleceği gibi dünyada, Türkiye'yi etkileyecek önemli gelişmeler yaşanmakta idi.

Milletvekili genel seçimi normal koşullarda 1992 yılının Kasım ayında yapılması gerekirken, Başbakan Mesut Yılmaz'ın öteki parti liderleriyle yaptığı görüşmelerden sonra seçimin erkene alınması kararlaştırılmışır. TBMM'nin 24 Ağustos 1991'de yaptığı olağanüstü toplantıda Anavatan Partisi grubunun verdiği yasa teklifi benimsenerek erken genel seçimin 20 Ekim 1991'de yapılması kararı alınmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 334).

1991 genel seçimine ittifaklar yapılarak gidilmiştir. 1987 seçiminde barajı aşamayan Refah Partisi ile Milliyetçi Çalışma Partisi 1991 genel seçiminde İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile de birleşerek üçlü ittifakı oluşturarak Reraf Partisi çatısı altında seçimlere girmişlerdir. Seçimin asıl galibinin de bu üçlü ittifakın oluşturduğu söylenebilir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti ise bu seçimde, 1990'da kurulan Halkın Emek Partisi ile ittifak yapmıştır (Alkan 1999:60). Bedreddin Dalan'ın Demokratik Merkez Partisi, Doğru Yol Partisi'ne katılma kararı almıştır ve bu partinin genel başkanı eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'dır (Cumhuriyet, 17 Eylül 1991, s. 1; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 334). 1991 genel seçimi, ittifakların yapıldığı, televizyonda basın toplantılarının ve meydanlarda renkli seçim kampanyalarının yürütüldüğü bir dönem olmuştur.

20 Ekim 1991 genel seçimi, 12 Eylül'den sonra kurulmuş olan dengelerin tümünden değiştiği seçimdir. 12 Eylül yöneticilerince kapatılan tüm partilerin liderleri, bu seçimde parlamentoya girmiştir. 1991 seçimi ülkede siyasal iletişim tarihi açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu sürece gelinene kadar yaşanan 1983 ve 1987 yıllarındaki denemelerde, reklamcı-siyasal parti işbirlikleri kimi partilerce küçümsemmiştir. Ancak bu deneyimlerden, reklam ajansları ile profesyonel işbirliğine giden tarafların kazançlı çıkmaları, partilerin bakış açılarını değiştirmiştir (Özkan, 2002:113). 1991 erken genel seçimi Türk siyasal reklamcılığı açısından bir dönüm noktası olarak tanımlanabilir. Kitle partilerinin tümü profesyonel reklam kadrolarından hizmet almış, bilinçli medya kullanımının, kitle davranışlarının yönlendirilmesindeki etkisi açıkça gözlemlenebilmiştir. 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimlere 6 parti katılacaktır. Bu seçim sonucunda 12 Eylül'ün yasaklı liderleri 11 yıl sonra meclise gireceklerdir (Alkan, 1998:60).

1987'de olduğu gibi 20 Ekim 1991 genel seçiminde de çift barajlı *d'Hondt* ve kontenjan sistemi uygulanmıştır (Tuncer, 2002, s.105). Bu seçim için hazırlanan yeni yasada ülke genelindeki %10'luk genel seçim barajı korunurken, seçim çevrelerindeki barajlar yine değiştirilmiştir. Buna göre, iki, üç ve dört milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj % 25; beş ve altı milletvekili çıkaran çevrelerdeki baraj % 20 olarak belirlenmiştir. 1987 seçiminde getirilen kontenjan milletvekili uygulaması ise bu dönem korunmuştur (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s.334).

Tablo 11: 20 ekim 1991 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		29.979.123			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		25.157.089			
Seçime Katılma Oranı		% 83,9			
Geçerli Oy Sayısı		24.371.474			
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı		45.192			
Toplam Geçerli Oy Sayısı		24.416.666			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
ANAP	5.862.623	24,0	115	25,6	+1,6
RP	4.121.355	16,9	62	13,8	-3,1
SP	108.369	0,4	-0,4
DYP	6.600.726	27,0	178	39,5	+12,5
DSP	2.624.301	10,8	7	1,6	-9,2
SHP	5,066.571	20,8	88	19,5	-1,3
Bağımsızlar	32.721	0,1	-0,1
Toplam	24.416.666	100,0	450	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 331.

Genel seçime katılım % 83,9 oranındadır. Seçime Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı, Refah Partisi, Demokratik Sol Parti ve Sosyalist Parti katılmıştır.

Doğru Yol Partisi kampanyasında ekonomi'yi iyileştirme ve tam adaleti sağlama vaadini etkili bir şekilde seöene sunması sonucu seçmenden % 27,0 oranında oy alarak 178 milletvekilliği elde etmiş ve TBMM'de % 39,5 oranında temsil hakkına sahip olmuş, böylece seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Seçim sistemi Doğru Yol Partisine % 12,5 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Anavatan Partisi % 24,0 oranında oy alarak 115 milletvekilliği ve TBMM'de % 25,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Anavatan Partisine % 1,6 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti % 20,8 oy oranı ile 88 milletvekili çıkararak TBMM'de % 19,5 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin temsil hakkını % 1,3 oranında azaltmıştır. Refah Partisi % 16,9 oranında oy alarak 62 milletvekiline sahip olmuş ve TBMM'de 13,8 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Refah Partisi'nin temsil hakkını da 3,1 oranında azaltmıştır. Oyların % 10,8'ini alan Demokratik Sol Parti barajı güçlükle aşmış ve sadece 7 milletvekili çıkararak TBMM'de % 1,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Demokratik Sol Parti'nin % 9,2 oranında azalmasına neden olmuştur (Tuncer, 2002, s. 331; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 334).

Bu seçim sonuçları ile tekrar koalisyonlar dönemi başlamıştır. Seçim sisteminden en çok fayda gören parti % 12,5 oranında artı temsil hakkına sahip olan Doğru Yol Partisi'dir. Demokratik Sol Parti ise % 9,2 oranında temsil hakkını kaybederek en fazla temsil hakkı kaybeden parti olmuştur. En büyük oy patlamasını seçime ortak liste ile giren 3 parti yapmıştır.

1995 Genel Seçimi

Cumhurbaşkanı Özal'ın 17 Nisan 1993 tarihinde beklenmedik ölümü ile o dönemin Başbakanı Demirel Cumhurbaşkanı olmuştur. Bunun üzerine I. Tansu Çiller Hükümeti kurularak SHP ile koalisyonla devam edilmiştir. 18 Şubat 1995'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile SHP birleşmiş ve genel başkanlığa Deniz Baykal getirilmiştir (Yıldırım, 2013, s. 25). Deniz Baykal Genel Başkanlığındaki eski SHP, yeni CHP'nin, DYP ile koalisyonu devam etmiştir. Ancak Baykal ile Çiller bazı siyasi konularda anlaşamadığı için koalisyon belli bir süre sonra dağılmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel Çiller'e II. Çiller Hükümeti'ni kurması için görev vermiş. Ancak II. Çiller Hükümeti meclisten güvenoyu alamamıştır. Bu olumsuz durumdan sonra DYP ile CHP bir seçim hükümeti kurma konusunda anlaşmışlardır.

Cumhurbaşkanının Çiller'e III. defa hükümeti kurma görevini verdikten sonra 5 Kasım 1995'te TBMM'de yapılan güven oylaması ile III. Çiller Hükümeti bir seçim Hükümeti olma koşuluyla güvenoyu almış ve 24 Aralık 1995 genel seçimine kadar bu hükümet görevine devam etmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 464-465).

TBMM 26 Ekim'de aldığı bir kararla seçimin 24 Aralık'a alınmasına dolayısı ile erken genel seçime gidilmesine karar vermiştir. Aynı gün seçim yasasında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, Demokratik Sol Parti 3 Kasım'da yeni seçim yasasıyla getirilen Türkiye milletvekilliği uygulamasının iptali için Anayasa mahkemesine başvurmuştur. Konuyu görüşen Anayasa Mahkemesi Türkiye Milletvekilliğinin yanı sıra, 1983'ten beri uygulanmakta olan seçim çevresi barajını da Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Sonuçta bu seçimlerde 450'den 550'ye çıkarılan milletvekilliğinin (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 466) tamamı sadece % 10'luk ülke barajının uygulandığı ve seçim çevre barajının bulunmadığı nispi temsil/d'Hondt sistemi uygulanarak belirlenmiştir (Tuncer, 2002, s. 106-107).

Tablo 12: 24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		34.155981			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		29.101.469			
Seçime Katılma Oranı		% 85,2			
Sayısı Geçerli Oy Sayısı		28.040.392			
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı		86,601			
Toplam Geçerli Oy		28.126.993			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
ANAP	5.527.288	19,6	132	24,0	+4,4
CHP	3.011.076	10,7	49	8,9	-1,8
DSP	4.118.025	14,6	76	13,8	-0,8
DYP	5.396.009	19,2	135	24,6	+5,4
HADEP	1.171.623	4,2	-4,2
İP	61.428	0,2	-0,2
MP	127.630	0,5	-5,2
MHP	2.301.343	8,2	-8,2
RP	6.012.450	21,4	158	28,7	+7,3
YP	36.853	0,1	-0,1
YDH	133.889	0,5	-0,5
YDP	95.484	0,3	-0,3
Bağımsızlar	133.895	0,5	-0,5
Toplam	28.126.993	100,00	550	100,00	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 332; Tuncer, 1996, s. 35.

24 Aralık 1995 Genel Seçimine 12 parti katılmıştır. Ancak parlamentoya giren parti sayısı 1991'de olduğu gibi 5'de kalmıştır (Tuncer, 1996, s. 104). Seçmenlerin % 85,2'si sandık başına gidip oyunu kullanmıştır (Tuncer, 2002, s.332).

Seçim sonucu hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekilliği kazanamazken, seçimlerden en kazançlı çıkan Refah Partisi oylarını % 21,4'e yükseltmiş ve bu oy oranı ile 158 milletvekilliği kazanarak TBMM'de 28,7 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Refah Partisi'ne % 7,3 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Seçime Büyük Birlik Partisi ile ittifak yaparak giren Anavatan Partisi % 19, oranında oy almış ve bu oy oranı ile 132 milletvekilliği elde ederek TBMM'de % 24,0 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sistemi Anavatan Partisine % 4,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Doğru Yol Partisi % 19,2 oranında oy almış ve bu oy oranı ile 135 milletvekili çıkmış ve

TBMM’de 24,6 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Doğru Yol Partisi’ne % 5,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Demokratik Sol Parti, % 14,6 oy alarak 76 milletvekilliği kazanmış ve TBMM’de 13,8 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Demokratik Sol Parti’nin 0,8 oranında temsil hakkını kaybetmesine neden olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi % 10,7 oranında oy alarak 49 milletvekiline sahip olmuş ve TBMM’de % 8,9 oranında temsil hakkına sahip olmuştur. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin % 1,8 oranında temsil hakkını elinden almıştır.

Bu genel seçimde çevre barajı uygulanmadığı için 1983, 1987 ve 1991 genel seçimlerine göre temsilde adalet daha iyi sağlanmış ancak koalisyonlar dönemi devam etmiştir.

1999 Genel Seçimi

1995 genel seçiminin ertesinde kurulan Mesut Yılmaz liderliğindeki DYP-ANAP hükümeti; kabinde yer almayan Doğru Yol Partisi lideri Tansu Çiller'e dönük Anavatan Partisi kaynaklı meclis araştırma önermeleri üzerine, kısa sürede dağılmıştır. Ardından oluşturulan REFAH-YOL Hükümeti ülkeyi 28 Şubat sürecine götüren gerginliklere yol açmıştır. 28 Şubat sürecinden sonra REFAH-YOL Hükümeti yıkılmış ve 1997 yılı ortasında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin dışarıdan desteği ile Anavatan Partisi ve Demokratik Sol Parti’nin bir araya gelmesi sonucu ANA-SOL-D Hükümeti kurulmuştur. 28 Şubat süreci sonucunda Refah Partisi kapatılmış ve Genel Başkan Erbakan dahil bazı parti üst düzey yöneticileri siyaset dışı bırakılmıştır. Aynı siyasi kadro Recai Kutun’ın önderliğinde Fazilet Partisi’ni örgütlemiştir. Ekonomik alanda ise sorunlar giderek ağırlaşmıştır. Diğer yandan PKK terörüne desteğini kesmesine yönelik olarak Suriye üzerinde geliştirilen baskı sonuç vermiş ve A. Öcalan Suriye topraklarından sınır dışı edilmiştir (Özkan: 2002, s. 237). Hükümet ortağı olan Yılmaz’ın adının bir yolsuzlukta geçmesi sonucu Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Baykal hükümete dışarıdan verdiği desteğini geri çekmiş ve böylece 55. Hükümet dağılmıştır. Bunun üzerine, TBMM’ye 4. sıradan girebilen DSP Lideri Ecevit liderliğinde memleketi seçime götürmek üzere azınlık hükümeti kurulmuştur (Cumhuriyet Ansiklopedisi , 2002, s. 626).

TBMM’de alınan bir kararla 8 Nisan’da genel ve yerel seçimlerin bir arada yapılması kabul edilmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 626). Bu seçimde, 1995 seçiminde olduğu gibi, % 10’luk ülke barajlı nispi temsil/*d'Hondt* sistemi uygulanmıştır (Tuncer, 2002, s.100-106).

Tablo 13: 18 Nisan 1999 Milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı		37.495.217			
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		32.655.070			
Seçime Katılma Oranı		% 87,1			
Geçerli Oy Sayısı		31.119.242			
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı		65.254			
Toplam Geçerli Oy Sayısı		31,184.496			
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
ANAP	4.122.929	13,2	86	15,6	+2,4
BBP	456.353	1,5	-1,5
BP	78.922	0,2	0,2
CHP	2.716.094	8,7	-8,7
DBP	24.620	0,1	-0,1
DEPAR	37.175	0,1	-0,1
DP	92.093	03,	-0,3

DSP	6.919.670	22,2	136	24,7	+2,5
DTP	179.871	0,6	-0,6
DYP	3.745.417	12,0	85	15,5	+3,5
EMEP	51.756	0,2	-0,2
FP	4.805381	15,4	111	20,2	+4,8
HADEP	1.482.196	4,7	-4,7
İP	57.607	0,2	-0,2
LDP	127.174	0,4	-0,4
MP	79.370	0,4	-0,4
MHP	5.606.583	18,0	129	23,4	+5,4
ÖDP	248.553	0,8	-0,8
SİP	37.680	0,1	-0,1
YDP	44.787	0,1	-0,1
Bağımsızlar	270.265	0,9	3	0,6	-0,3
Toplam	31.184.496	100,0	550	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; Tuncer, 2002, s. 334; Tuncer, 1999, s. 26)

1999 Genel Seçimine katılım oldukça fazla olmuş, seçmenin % 87,01 sandık başına gidip oyunu kullanmıştır (Tuncer, 2002, s. 334). Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Fazilet Partisi, Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi TBMM'ye girmeyi başaran partilerdir.

Öcalan'ın yurda getirilmesinin de etkisi ile seçmen Demokratik Sol Parti'yi birinci parti olarak meclise taşımıştır. Seçim sonucu, Demokratik Sol Parti oylarını % 22,2'ye ulaştırarak 136 milletvekili kazanmış ve TBMM'de % 24,7 oranında temsil hakkı kazanarak % yirminin üzerinde oy alan tek parti olmuştur. Seçim sistemi Demokratik Sol Parti'ye 2,5 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Milliyetçi Hareket Partisi sürpriz bir çıkış yapmış, % 18,0 oranında oy alarak 129 milletvekilliği kazanmış ve TBMM'de 23,4 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Milliyetçi Hareket Partisi'ne % 5,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır.

Fazilet Partisi, % 15,4 oranında oy alarak 111 milletvekili kazanmış ve TBMM'de 20,2 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Fazilet Partisi'ne % 4,8 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır (Tuncer, 2002:334). Merkez sağın iki büyük partisi olan Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi önemli oy kayıplarına uğramıştır. Anavatan Partisi % 13,2 oy oranı ile 86 milletvekili ve TBMM'de % 15,6 oranında temsil hakkını elde etmiştir. Seçim sistemi Anavatan Partisine % 2,4 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Doğru Yol Partisi % 12,0 oy alarak 85 milletvekili ve TBMM'de % 15,5 oranında temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Doğru Yol Partisine % 3,5 oranında artı temsil hakkı vermiştir. 18 Nisan'da milletvekili seçimine katılan 21 partiden 16'sı barajı aşamamıştır. Bu partilerden biri de Cumhuriyet Halk Partisidir.

Milliyetçi Hareket Partisi % 5,4 oranında artı temsil hakkı elde ederek seçim sisteminden en çok yararlanan parti olmuştur. 16 parti ise barajı aşamamıştır. Seçim sistemi 1995 yılına benzer şekilde yapılmıştır. % 10'luk ülke barajı nedeni ile temsilde adalet bu seçimde de sağlanamamıştır.

1995 ve 1999 genel seçimlerinde çok sayıda parti meclise girememiş, meclise girebilen partilerden hiç biri tek başına iktidar olacak kadar temsil hakkını elde edememiştir. Ancak bu seçimlerde, seçim kanunundaki bölge barajı kaldırıldığı için 1983, 1987 ve 1991 genel seçimlerine göre halkın iradesi meclise daha fazla yansımıştır.

2002 Genel Seçimi

57. Hükümet'in başbakanı Bülent Ecevit'in rahatsızlanması 2002 yılı boyunca siyaset alanında yaşanan hızlı gelişmelerin başlangıcını oluşturmuştur. 21. Dönem Parlamentosu, görev süresinin bitimine 1,5 yıl kala erken seçim kararı almıştır (Milliyet 8 Temmuz 2002:16). Yaşanan bu süreçte seçmen 2001 yılında kurulacak olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 Kasım'ında ezici bir çoğunlukla tek başına iktidara gelmesini sağlamış ve hükümet ortakları ve ana muhalefet partisi baraja takılmış ve seçime katılan partilerden sadece ikisi parlamentoya girebilmiştir. 1980 sonrası siyasetin önemli isimleri ise 2002 genel seçimi ile siyasi sahneden çekilmiştir.

2002 genel seçiminde seçim sisteminde bir değişiklik yapılmamıştır. Bu seçimde % 10'luk ülke barajlı nispi temsil/d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

Tablo 14: 3 Kasım 202 milletvekili genel seçimi sonuçları

Seçmen Sayısı	41.407.027				
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	32.768.161				
Seçime Katılma Oranı	% 79				
Geçerli Oy Sayısı	31.414.748				
Gümrük Kapılarındaki Geçerli Oy Sayısı	114.035				
Toplam Geçerli Oy Sayısı	31.528.783				
Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Milletvekili Oranı (%)	Artan/Azalan Temsil Hakkı (+/-)
AK Parti	10.808.229	34,28	363	66,00	+31,72
CHP	6.113.352	19,39	178	32,36	+12,97
Bağımsızlar	314.251	1,00	9	1,64	+0,64
Diğer 16 Parti	14.292.951	45,33	45,33
Toplam	31.528.783	100,0	550	100,0	+/-0,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>; www.memurlar.net/secim/genel; Tuncer, 2003, s. 77; <https://bianet.org/bianet/siyaset>.

2002 genel seçimine 18 parti ve bağımsız adaylar katılmış (Tuncer, 2003, s. 48), Seçime % 79 oranında katılım olmuştur (<https://bianet.org/bianet/siyaset>).

Seçim sonucu oyların % 34,28'ini alan Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekilliğinin 363'ünü alarak TBMM'de % 66 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Seçim sistemi Adalet ve Kalkınma Partisine % 31,72 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi 19, 39 oranında oy alarak 178 vekillik elde etmiş ve böylece TBMM'de % 32,36 oranında artı temsil hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Cumhuriyet Halk Partisi'ne % 12,92 oranında artı temsil hakkı sağlamıştır. Bağımsız adaylar % 1,00 oranında oy alarak TBMM'de 9 sandalye kazanmışlar böylece TBMM'de 1, 64 oranında temsil hakkı elde etmişlerdir (Tuncer, 2003, s. 77). Diğer partilerden Doğru Yol Partisi, % 9, 5; Milliyetçi Hareket Partisi % 8,4; Genç Parti % 7,2; Demokratik Halk Partisi % 6,2; Anavatan Partisi % 5,0; Saadet Partisi % 2,5; Demokratik Sol Parti % 1,2; Yeni Türkiye Partisi % 1,1. oy aldıkları için (Türkiye Gazetesi, 4 Kasım 2002, s. 1) % 10'luk ülke barajını aşamamışlar dolayısı ile de TBMM'de temsil hakkını elde edememişlerdir.

2002 genel seçiminde halkoyları ile seçim sistemi birleşince yönetimde istikrarı ağlayacak bir seçim sonucu ortaya çıkmıştır. Seçim sonucunda halkın kullandığı oyların yaklaşık % 45'i meclis dışında kaldığı için temsilde adalet sağlanamamıştır. Ancak yönetimde istikrarı sağlayacak güçlü bir tek parti hükümeti kurulmuştur.

Sonuç

1946 yılına kadar yapılan genel seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulandığı için temsilde tam adaletin sağlandığı söylenemez. 1946 genel seçiminde çok partili hayata ve tek

dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu nedenle bu seçim dönemi demokrasinin gelişmesi açısından önemlidir. 1946 ve 1950 yıllarında kabul edilen seçim kanunlarıyla liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu sistemle temsilde adaletin sağlanamadığı ancak yönetimde istikrarın sağlandığı görülmektedir. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde seçim sisteminin çok dengesiz sonuçlara neden olduğu görülmektedir. Bir parti seçim sisteminden faydalanırken, sistem diğer partilerin zararına olabilmektedir. Bu seçim sonuçları yönetimde istikrarı sağlamış ancak temsilde adaleti sağlayamamıştır.

1960-1980 yılları arasında kabul edilen seçim kanunlarının milletin iradesinin meclise yansımaya önem gösterilerek hazırlandığı görülmektedir. Bu dönem hazırlanan seçim kanununun 1950-1960 yılları arasında yaşanan siyasi olaylardan etkilenilerek hazırlandığı söylenebilir. 1973 ve 1977 yıllarında uygulanan seçim sistemi nedeni ile bir iki parti dışında seçime katılan bütün partiler meclise girmeyi başarmıştır. Ancak iki seçimde de hiçbir parti tek başına iktidar olacak kadar temsil hakkını elde edememiş ve böylece koalisyonlar dönemi yaşanmıştır. Bu seçimler sonucunda 1950-1960 yılları arasında yaşananların tersi olarak temsilde adalet sağlanmış ancak yönetimde istikrar sağlanamamıştır.

1980 sonrası uygulanan seçim sistemlerinin 1970-1980 yılları arasında yaşanan siyasi olumsuzluklara ve bunun sebebi olarak görülen koalisyon hükümetlerine tepki olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu dönem nispi temsil sistemine baraj uygulamaları getirilerek temsilde adalet değil de yönetimde istikrar amaçlanmıştır. Ancak 1995 yılında çevre barajının kaldırılması ile temsilde adaletin önündeki iki engelden biri kaldırılmıştır. %10'luk ülke barajı ise yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

1983 genel seçiminde uygulanan çifte barajlı nispi temsil sistemi ile yönetimde istikrar amaçlanmıştır. 1983 ve 1987 genel seçimleri bu amaç doğrultusunda sonuçlanmıştır. İki barajlı seçim sistemi uygulanmasına rağmen 1991 seçim sonuçları ile tekrar koalisyonlar dönemi başlamıştır. 1995 ve 1999 genel seçimlerinde çok sayıda parti meclise girememiş, meclise girebilen partilerden hiç biri tek başına iktidar olacak kadar temsil hakkını elde edememiştir. Ancak bu seçimlerde, seçim kanunundaki bölge barajı kaldırıldığı için 1983, 1987 ve 1991 genel seçimlerine göre halkın iradesi meclise daha fazla yansımıştır. 2002 genel seçiminde halkın tercihi ile seçim sistemi birleşince yönetimde istikrarı sağlayacak bir seçim sonucu ortaya çıkmıştır. Seçim sonucunda halkın kullandığı oyların yaklaşık % 45'i meclis dışında kaldığı için temsilde adalet sağlanamamış ancak tek parti güçlü bir temsil hakkı ile iktidara geldiği için yönetimde istikrar sağlayan bir sonuç yaşanmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Alkan, M. (1999). Türkiye'de seçimlerin kısa tarihi, 48-61.
<http://www.arsiv.setav.org/ups/dosya/10342.pdf>. (06.02.2016).
- Arslan, A. (2007). 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası Türkiye'nin siyasi yapısı. *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, 1-29.
- Bulut, S., 2009. "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19,73-90.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi (2002). *Cumhuriyet ansiklopedisi 1981-2000*, yayın kurulu: H. Ersel, A. Kuyaş, A. Oktay, M. Tunçay, IV. Cilt, III. baskı, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi, (2003). *Cumhuriyet ansiklopedisi, 1961-1980*, Yayın Kurulu:H. Ersel & A., Kuyaş, A. Oktay & M. Tunçay, III.Cilt, IV. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1 Aralık 1987.

- Cumhuriyet Gazetesi, 17 Eylül 1991.
- Çavdar, T. (2013), *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1950'den günümüze*, (V.baskı), Ankara: İmge Yayınevi.
- Duman, D. & Sun İpekşen, S. (2013). Türkiye'de genel seçim kampanyaları (1950-2002), *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 /7, 117-135.
- Eraslan, C., 2005. *Atatürk'ten sonra türkiye'nin iç politikası*, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, C.II, Ankara: Atam Yayınları, 724.
- Erkmen, A. (2017). *Türkiye'de siyasi partilerin genel seçim propagandaları ve seçim sonrası faaliyetleri (1983-2007)*, I/II;II/II Cilt, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Fedayi, C. (2011). *Siyaset bilimi*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Haytoğlu, E, 2006. "İnönü döneminde Türkiye'de siyasal yaşam (1938- 1950)" *Yakın dönem Türk politik tarihi*, (ss.79-101), (S. İnan ve E. Haytoğlu Edit.), Ankara: Anı Yayıncılık Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı; tarihsel, kuramsal ve karşılaştırmalı açıdan*, İstanbul:Doğan Kitap Yayınları,
<http://bianet.org/bianet/siyaset> (5.11.2017).
<http://www.memurlar.net/secim/genel> (13.04.2018)
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (13.04.2018)
<http://www.haberturk.com/secim> 2007. (10.12.2017).
- Hürriyet Gazetesi, 23 Temmuz 2007
- Kaynar, M. K. (2007). *Cumhuriyet dönemi siyasi partileri (1923-2006)*, (M. K. Kaynar Der.), Ankara: İmge Kitapevi.
- Köse, İ., (2014). Çok Partili Siyasal Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri, İletişim ve Diplomasi, *TC. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, S.3, Temmuz Aralık, Yıl 2*, 155-192.
- Milliyet Gazetesi, 6 Eylül 1987.
- Milliyet Gazetesi, 7 Eylül 1987.
- Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1987.
- Milliyet Gazetesi, 6 Mart 1999.
- Milliyet Gazetesi, 23 Temmuz 2007.
- Olgun, K. (2011). Türkiye'de cumhuriyetin ilanından 1950'ye genel seçim uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 79/ Mart, 1-35.
- Özkan, N. (2002). *Türkiyeden ve dünyadan örneklerle seçim kazandıran kampanyalar*, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Öztekin, A. (2003). *Siyaset bilimine giriş*, IV. baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Tekin, N.T. (1998). *Türkiye'de seçim propagandaları, 1908-1946*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, İstanbul.
- Tuncer, E. (1996). *24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimi sayısal ve siyasal değerlendirme*, Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Tuncer, E. (1999). *18 Nisan 1999 milletvekili genel seçimleri, sayısal ve siyasal değerlendirme*, Ankara: Türkiye Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Tuncer, E. (2002). *Osmanlıdan günümüze seçimler, siyasal ve sayısal değerlendirme, (1877-1999)*, Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

-
- Tuncer, E. (2003). *3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimleri sayısal ve siyasal değerlendirme*, Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 7. dönem 59. bileşim, (XXIV. Cilt), I. Toplantı: 39-48.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi,8. Dönem 40. Bileşim, 4. Toplantı, (XXIV. Cilt), 149-161.
- Türkiye Cumhuriyet Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu Toplantısı, *76. Bileşim*, (VI. Cilt), 2-7.
- Türkiye Cumhuriyet Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi 28. Bileşim: 92-152, *Türkiye Cumhuriyet Milli Güvenlik Konseyi*, *86. Bileşim*, (XVI. Cilt), 546.
- Türkiye Gazetesi, 4 Kasım 2002
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye’de asker ve siyaset*, (O. Türkay Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları.
- Yıldırım, K. (2013). 1950- 2011 yılları arasında yapılan genel seçime yönelik seçmen davranışları üzerine bir araştırma. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Bahar Dönemi*, 4,13-34.
- Zürcher, E. J. (2010). *Modern Türkiye’nin tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları
-